

ЛІТЕРАТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ В ОЦІНЦІ Р. ВОЛОДИМИРА

Слов'янські міжлітературні контакти, а відповідно й взаємовпливи мають тривалу історію, яка налічує декілька століть. Тож зрозуміло, що вони з давніх часів привертають увагу вчених. Цілком зрозуміло, що тема літературних контактів особливо хвилює тих письменників і науковців, які через певні історичні обставини самі опинилися на перехресті культурних традицій.

Вивченню літературних зв'язків слов'янських народів присвячені праці таких учених, як О. І. Білецький [1], Є. М. Пашенко [5], Т. В. Кабржицька [2; 3], та ін. Наприкінці ХХ ст. з'явилися численні праці вітчизняних літературознавців щодо цієї проблеми. Літературні зв'язки постійно знаходилися в центрі уваги літературознавців Інституту слов'янознавства і балканістики, що знайшло відображення в низці праць. Серед них — «Польско-русские литературные связи» [6], «Сравнительное изучение славянских литератур» [7]. Дослідники, як правило, зацікавлені впливом літературних зв'язків на характер літературного процесу, їх місцем та роллю в ньому.

Теоретичними питаннями порівняльного вивчення слов'янських культур та літератур, проблемами їх взаємодій присвячена низка літературознавчих статей Р. Володимира.

Роман Кухар (літ. псевдонім — Р. Володимир) належить до кола тих літературознавців, які систематично вдавалися до вивчення проблем взаємозв'язків слов'янських літератур. Його європейська освіченість, знання філософських першоджерел і літератури слов'янського та західноєвропейського світу становили основу, на якій він вибудовував платформу справжньої модернізації української літератури.

Тому мета нашої статті — проаналізувати критичне бачення проблем міжлітературної взаємодії слов'янських народів з урахуванням засадничих положень літературознавчої платформи Р. Володимира.

Масштабність історичних зламів накладає свої відбитки на духовний світ націй, отже, і на національні літератури, творці яких усвідомлюють необхідність визвольної боротьби, роль слова, в утвердженні ідеалів незалежності народу. У розділі «Славістика» з книги розвідок, статей та роздумів Романа Кухаря «Буття в літературі» автор розглядає літератури окремих слов'янських націй: лужицької («Лужиці — найменша слов'янська нація»), словінської («Словінці — призабутий народ»), хорватської («Хорватія в ході сторіч»), чеської («Рідна мова — джерело чеської сили»), словацької («Словаки і їхня мова»), польської («На українських слідах в польській літературі»), македонської («Македонська поезія»), болгарської («Болгарія в поході»), білоруської («Білорусь — братня країна»), російської («Московська література»).

У своїх дослідницьких шуканнях Р. Володимир прагне встановити не лише конкретні факти перетину національної та зарубіжної традицій, а й розкриває та описує механізми «взаємодії», що, при всій складності й

мінливості літературного процесу, зробити важко, оскільки йдеться про синтез різних типів художнього мислення поетів різного часу і різних національностей. У статті «Українські мовно-тематичні відпечатки у слов'янських літературах» письменника зазначає: «Між українськими і суміжними слов'янськими народами не могло обійтися в ході сторіч без оживленого духовно-матеріального взаємовідношення. Зазнаючи в різних періодах історії впливу культурно-цивілізаційних наверствувань з боку своїх сусідів-слов'ян, український народ збагачував у свою чергу, від найдавніших часів їхній побут і культуру, зокрема мову й письменство, своїми віковими здобутками» [4, с. 161].

Літературні зв'язки слов'янських народів Р. Володимир розглядає як безперервний процес протягом багатьох століть. У своїх статтях він простежує розвиток різнобічного культурного єднання українського та слов'янських народів у різних галузях духовного життя. Автор детально аналізує спільність, типологічну подібність і контактено-генетичні взаємозв'язки української та міжслов'янської народної творчості, що найяскравіше проявилась у народних піснях.

Роман Кухар, оцінюючи давні білоруську та українську літератури, констатує вплив Ф. Скорини на українську книжність XVI–XVII стст.: «В цілому XVI століття позначене помітним проростом національних культур обох народів і їхніми відчутними взаємовпливами. Історичне значення має тут, наприклад, друк біблійних книг білоруса Франціска Скорини в Празі в рр. 1517–1519 і в Вільні 1525 р.» [4, с. 235]. Також автор статті знаходить подібність історичних доль білоруського та українського народів, що породжує спільність рис у віршописанні: «Важке буття під чоботом завойовників, міцні почуття національного спротиву, змагання до самобутності й людської гідності яскраво виражені в національному білоруському епосі й творчості білоруських народних поетів» [4, с. 235].

У статті «Словінці — призабутий нарід» Р. Володимир акцентує увагу на тій ролі, яку відіграла словінська балада, у якій «прикметним для неї способом, описова частина поглиблюється ніжним, подекуди меланхолійним ліризмом» [4, с. 181]. Для підтвердження своєї думки він наводить приклад балади «Майдаленка китицю в'язала», сюжет якої містить фантастичний мотив зустрічі дівчини з нареченим-мерцем, і зауважує: «Подібна тема значно поширена також у чеських (“Матушек і Магдаленка”, “Жених-мерлець”) і польських народних піснях» [4, с. 181].

Вагомим внеском у дослідження польсько-українських літературних взаємозв'язків стала стаття «На українських слідах в польській літературі». У цій праці на основі численних друкованих та архівних матеріалів висвітлюються маловідомі й невідомі на той час факти польсько-українських літературних зв'язків, визначаються їх закономірності й еволюція, характер українсько-польського художнього перекладу, зв'язки творчості відомих польських письменників з українською культурою і українських — з польською. У статті письменник досліджує історико-літературні й художньо-

естетичні передумови контактних польсько-українських зв'язків. Їх корені автор знаходить в далекому минулому. Р. Володимир особливу увагу звертає на запозичення польськими письменниками з української мови, символу або думки. Тому скромно визначає мету цієї статті: «Виявити конкретними прикладами декілька виразних слідів нашого слова, символу або думки, взагалі віддзеркалення комплексу нашої духовної, а то й матеріальної батьківщини на способі вислову й мислення польських літераторів наскрізь відрубних часових проміжків, себто в ході сторіч» [4, с. 206–207]. Для аналізу споріднення польської та української лексики й морфології автор відбирає польські пісні, які власне започатковують польську літературу, наводить старий польський текст пісні «Vogugodzica» в оригіналі та її власний переклад.

Окрім мовних українських впливів Р. Володимир акцентує увагу й на тематичних українських впливах на польську літературу: «Теми з буття й природи України дуже часті в польській літературі» [4, с. 209]. Тут критик згадує Я. Кохановського, С. Кльоновича, С. Зіморовіча, Й. Б. Залеського і зазначає, що «всіх їх, як і пізніших польських письменників, здавна приманював природний чар і могутній дух української землі» [4, с. 209].

Розглядаючи стан і перспективи сербсько-хорватських літературних взаємин, автор справедливо вважає першочерговим завданням дослідження історичних подій, які впливали на формування літературної мови сербів та хорватів. У річищі визначених першочергових завдань Р. Володимир у статті «Хорватія в ході сторіч» розглядає такі питання, як: історія виникнення хорватської мови, історична доля хорватського народу, культурне «запілля» Хорватії. Стаття, як на нашу думку, цікава з огляду на ті наведені в ній маловідомі факти про відмінність мови православних сербів від мови католицьких хорватів «у площині вжитку кирилиці в сербському письменстві, або латинки в хорватському. Різниці куди ґрунтовніші, вони заторкують звучну, лексику, синтаксу, взагалі культуру мови й літературу обох народів» [4, с. 188]. Тому висновки щодо спорідненості літературної мови двох братніх народів, що їх робить Роман Кухар, не можуть викликати сумнівів: «Поняття сербо-хорватської мовної симбіози — це вже пройдений період паралельного мовного розвитку й співжиття хорватів із сербами» [4, с. 188]. На думку Р. Володимира, важливим формотворчим чинником у виникненні літературної мови хорватів і сербів послужив вироблений уже на той час багатий київський варіант церковно-слов'янської книжної мови. «Тому й не дивно, — каже автор статті, — що взаємно посвоячені хорватська й сербська мови, більшою мірою як інші з-поміж слов'янських мов, наближені до української» [4, с. 189]. Наукова цінність цієї статті полягає в тому, що її автор повністю відокремлює хорватську літературу від сербської: «Завдяки видатним хорватським письменникам, як от поети Іван Мажураніч, Петро Прерадовіч, Франьо Марковіч, Володимир Назор, чи поет, повістяр і літературний критик Август Шеноа, або драматург і повістяр Євген Кумічіч, хорватська література повністю усамотійнилась від сербської, розвинувшись та досягнувши високого рівня серед слов'янських літератур» [4, с. 190].

Р. Володимир у своїх працях виявляє доленосні «вузли» історії слов'янських літературних взаємозв'язків, осмислення їх характеру, напрямків і творчих наслідків. Він встановлює історико-національні корені взаємної зацікавленості сусідніх слов'янських народів, спільного й відмінного у шляхах духовно-культурного відродження. У статті «Дещо про Македонську поезію» письменник побіжно звертає увагу на вплив української літератури та літературної мови на творчість таких відомих македонських письменників, як Костянтин Міладінов, Коста Раціні, Коле Неделковські та ін. Автор відзначає характерні особливості національної літератури: «Хоч національно поділені й чисельно незначні, економічно й політично експлуатовані, македонці зберегли свою національну культуру й мову» [4, с. 224].

Науково привабливим у статті «Шевченко і Словацький на тіл “Гамалії” та “Жмії”» є порівняння поетичних текстів «Гамалія» Т. Шевченка та «Жмія» Ю. Словацького. На основі такого порівняння автор робить оригінальний висновок про роль образного слова обох поетів у формуванні прийомів і способів національної нарації: «Між творчістю обох поетів можна довільно переводити паралелі. І Шевченко і Словацький черпали щедро з українського фольклору, використовуючи поетичні засоби народньої творчості, пересипаючи рясно свої пісні, думи й думки народніми поси́лів'ями, переказами, мотивами з народніх пісень... В одній площині індивідуального творчого процесу обох поетів їхні тематичні й конструкційні засоби особливо наблизились, а саме в поемах, спільного історичного підґрунтя» [4, с. 281, 284].

Роман Кухар гранично чітко обґрунтував визначальні закономірності взаємодії літератур, їхнього взаємозабезпечення духовними надбаннями різних народів шляхом перекладу. В освоєнні творчих здобутків того чи іншого народу Р. Володимир вбачав об'єктивний критерій духовного спілкування, що історично складається і розвивається між різними національними літературами.

Отже, процеси, які відбувалися в українській, білоруській, російській, польській, болгарській, хорватській, сербській, словацькій, словінській літературах автор пояснює історичними обставинами життя народів цих країн, особливостями суспільного розвитку тощо. На основі фактичного матеріалу у своїх працях автор робить важливі теоретичні висновки, пов'язані з висвітленням закономірностей і специфіки українсько-слов'янських взаємозв'язків багатого за результатами історичного періоду, простежує еволюцію цих зв'язків, їх якісні зміни.

Література

1. Білецький, О. І. Зібрання праць: у 5 т. / Олександр Іванович Білецький / АН Укр. РСР. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; редкол.: М. К. Гудзій (голова) [та ін.]. — К.: Наук. Думка. — Т. 4: Російська література та російсько-українські літературні зв'язки / упорядкув. та прим. О. О. Білявської; ред. т. Н. Є. Крутікова, 1966. — 678 с.
2. Кабржыцкая, Т. В. Українська літаратура і ўкраінска-беларускія літаратурныя ўзаемасувязі: вучэб. дапаможнік для студэнтаў выш. навуч. устаноў па спец. «Славянская філалогія», «Беларуская філалогія», «Руская філалогія»: у 3 ч. / Т. В. Кабржыцкая, У. В. Рагойша. — Мінск: БДУ, 2012.

3. Кабржыцкая, Т. В., Рагойша, В. П. Карані дружбы: ўкраінскія літаратурныя ўзаемасувязі пачатку XX ст. / Т. В. Кабржыцкая, В. П. Рагойша. — Мінск: Навука і тэхніка, 1976. — 125 с.
4. Кухар, Р. В. Буття в літаратурі: розвідки, статті, записки / Р. В. Кухар. — К.: Редакція часопису «Народознавство», 2002. — 476 с.
5. Пашенко, Є. М. Українсько-сербські літературні й культурні зв'язки доби бароко. XVII–XVIII ст. (Контакти, типологія, стилістика): дис. д-ра іст. наук: 17.00.01 / Є. М. Пашенко; Київський держ. ін-т культури. — К., 1996. — 467 л.
6. Польско-русские литературные связи / Ред. колл.: М. И. Балашов [и др.]. — М.: Наука, 1970. — 497 с.
7. Сравнительное изучение славянских литератур: материалы конф. 18–20 мая 1971 г. — М.: Наука, 1973. — 511 с.

Тацяна Кабржыцкая (Мінск)

ПЕЦЯРБУРГ ТАРАСА ШАЎЧЭНКІ Ў ПАРАДЫГМЕ БЕЛАРУСКА-ЎКРАЇНСКІХ ЛІТАРАТУРНЫХ КАНТАКТАЎ

«Пецярбург — фарпост еўрапейскай арыентацыі культуры Расіі», — трапна заўважыў Мікалай Нікалаеў у сваім даследаванні «Беларускі Пецярбург» [4, с. 84]. У гісторыі гэтай сталіцы імперскай Расіі, як у люстэрку, адбіваліся і ўсе тыя працэсы, што садзейнічалі ўзаемадзеянню беларускай і ўкраінскай інтэлігенцыі. Перыяд сярэдзіны XIX ст. у гэтым плане звязаны найперш з жыццёвым і творчым шляхам Тараса Шаўчэнкі.

Даследчыкі адзначалі, што «ад Шаўчэнкі беларуская літаратура ўспрыняла галоўным чынам выкрывальны пафас, гнеўны пратэст супраць прыгнечання» [5, с. 162]. Канцэпцыя справядлівая, аднак нельга не падкрэсліць, што пафас Шаўчэнкавай творчасці адначасова скіроўваўся як у сферу сацыяльных калізій, так і ў сферу духоўнага самаўсведамлення прыгнечаных народаў. Таму для беларусаў, як і для многіх іншых зняволеных народаў царскай Расіі, Т. Шаўчэнка стаў, кажучы словамі Янкі Купалы, «бацькам мілым». З надыходам XX ст. Т. Шаўчэнка загучаў на беларускіх землях як званар нацыянальнага адраджэння. Гэты час, пазначаны паскораным развіццём беларускай літаратуры, абумоўлены ў пэўнай ступені і інтэнсіўнасцю ўспрымання творчасці Кабзара. Т. Шаўчэнка, які велічу свайго сэрца сагрэў усё славянства, працаваў на нацыянальнае абуджэнне беларусаў не толькі ў канцы XIX і пачатку XX ст., што яскрава пацвярджаецца творчасцю Францішка Багушэвіча, Янкі Купалы, Якуба Коласа, многіх іх творчых спадкаемцаў, але і задоўга да іх прыходу ў літаратуру. У канкрэтным выпадку нас цікавяць тыя акалічнасці, што садзейнічалі выкрышталізацыі беларускай ментальнасці ў прадстаўнікоў польскамоўнай творчай эліты, якіх фарміраваў Пецярбург таго перыяду, калі ў ім жыў і працаваў Т. Шаўчэнка.

Характарыстыка Пецярбурга сярэдзіны XIX ст. як горада літаратараў, мастакоў, навукоўцаў вельмі яскрава падсвечваецца выказваннем сталічнага жыхара, ураджэнца Слонімскага павета Восіпа Пржэцлаўскага. «У той час, як Масква, — пісаў В. Пржэцлаўскі, — ёсць горад істотна рускі, Пецярбург, насупраць, адрозніваецца ад яе і ад большасці еўрапейскіх сталіц касмапалі-